

B R O D D E T O R P S A L T A R E T

Broddetorp är ett litet samhälle sydöst om Skara i Västergötland. Kyrkan där revs 1821, och dess altare finns nu på Historiska museet i Stockholm. Men eftersom altaret är oerhört praktfullt och påkostat kan det knappast från början ha beställts till en så oansenlig liten kyrka som Broddetorp, varför man gissar att det ursprungligen har stått i den äldsta domkyrkan i Skara.

Altare betyder 'offerhärd' eller 'offerbord' och användes för djur- och människoffer för att blidka gudarna redan under antiken och Gamla Testamentets tid. I Europa har altare funnits sedan 700-talet och är nu kyrkans viktigaste inredningsföremål. Där placeras man brödet och vinet, som genom Jesu död på korset förvandlas till hans kött och blod vid nattvardsceremonin. Eftersom Jesus har offrat sig en gång för alla behöver man nu inte offra vare sig djur eller människor längre.

Ett altare består av ett *altarbord*, vars skiva bör vara av sten, det mest beständiga materialet.

Framför bordet sitter ett *antemensale* (ante = framför, mensa = bord), dvs. ett konstföremål. Det kan också kallas *frontale* (= det man ser rakt framifrån). Ovanför bordet, baktill, finns en bildskärm utsmyckad med målningar eller reliefer. Skärmen kallas *retabel* eller *superfrontale* (super = över). Ett retabel kan ha *flyglar*, ytterkanter som sticker upp på ömse sidor om *corpus*, mittdelen. Ovanför hela altaret kan det hänga ett krucifix som hör ihop med altaret.

Broddetorpsaltaret dateras till mellan 1150 och 1180 och är utfört i romansk stil. Materialet är förgylld koppar som sitter fast på en skulpterad kärna av ek. Relieferna är behandlade med brunfernissa. Altaret har varit försett med imiterade ädelstenar, som numera är ersatta av träknoppar.

I Norden finns de flesta sådana här "gyllene" altare i Danmark, sju stycken,

merparten på Jylland. I nuvarande Sverige finns två, det andra sitter kvar i den kyrka till vilken det gjordes; Lyngsjö i Skåne. Det är troligen ett importarbete från Tyskland.

Broddetorpsaltaret hör till de tre äldsta. Var det är tillverkat vet man inte, vissa gissar på någon verkstad i Lund, andra menar att det troligen härstammar från Jylland.

KRUCIFIXET på Broddetorpsaltaret visar en segrande, levande Kristus. Han bär kungakrona, håller huvudet rakt och ögonen öppna och står framför korset. Korset är utsmyckat med bladrankor för att visa att det är livets träd, livets seger över döden. Under Kristus är en nattvardskalk uttritad, och från hans sår strömmar blodet direkt ner i den. Ovanför hans huvud kan man läsa "*Ego sum alfa et omega, initium et finis*". Det är Jesu egna ord och betyder "Jag är början och slutet, begynnelsen och änden".

RETABLET har en ranka med en inflätad Hubertusjakt. Helgonet Hubertus levde ca 656–727 och var biskop i bl.a. Belgien. Han blev speciellt jaktens skyddshelgon, och hans namnsdag 3/11 brukar firas med en lång jaktritt.

ANTEMENSALET är *kristologiskt*, dvs. har en Kristusbild i mitten och berättar om Jesu liv, i motsats till t.ex. Lyngsjöaltaret som är *mariologiskt*, dvs. har en madonnabild i centrum och visar scener ur Marias liv. *Mandorlan* eller kroppsglorian runt Kristusgestalten – i form av en *Majestas Domini* – i mitten är helt förgylld och bärs av fyra änglar. Kristus välsignar med höger hand och håller Evangeliets bok i den vänstra. I den uppslagna boken syns tydligt de grekiska tecknen för alfa och omega, vilket anknyter till inskriptionen på krucifixet.

Längst ute i hörnen på antemensalet har evangelistsymbolerna funnits: Matteus-ängeln, Markus-lejonet, Lexas-oxen och Johannes-örnen. Matteus och Johannes är helt försvunna, men Markus och Lukas finns kvar.

Mandorlan omges av tjugo inramade bilder i berättande reliefer. De är innehållsmässigt uppdelade så att de är

- a) sex till vänster,
- b) sex till höger,
- c) sex nedanför och
- d) två ovanför.

- a) Till vänster berättas julmotivet: 1) Marie bebådelse, 2) Kristi födelse, 3) Heliga tre konungars tillbedjan, 4) Maria med barnet, 5) Herodes gästgärd och Barnamordet samt 6) Flykten till Egypten. Samtliga läses från vänster till höger, uppifrån och ner rad för rad.
- b) Till höger visas påskmotivet: 1) Judaskyssen, 2) Kristi fängslande, 3) Korsfästelsen, 4) Korsnedtagningen, 5) Kvinnorna vid graven och 6) Himmelfärden. Det märkliga är att man här har kastat om bildernas ordningsföljd. Översta raden läses som normalt från vänster till höger, men i andra och tredje raden ska man plötsligt läsa från höger till vänster. Någon förklaring till detta har jag inte lyckats finna.

Ytterligare en kommentar: I den nyutkomna boken "Svensk konsthistoria" vill Mereth Lindgren tolka bild nr 6 som "Uppståndelsen". Detta skulle visserligen innebära att raden läses från vänster till höger, men hela framställningen skulle då sluta med "Kvinnorna vid graven". Jag anser att det är mer logiskt och naturligt att det börjar med bebådelsen om Jesu ankomst till jorden och slutar med "avresan" från jorden - himmelfärden. Det är också så alla övriga källor har tolkat denna bild.

- c) I raden längst ner sitter de tolv apostlarna, två och två i varje bild. Judas Iskariot finns som så ofta är fallet inte med, i stället för honom har man satt in Paulus. Samtliga är barfota. Med undantag för Petrus, som håller nycklar i handen, har de ännu inte fått de attribut som de senare framställs med.
- d) Överst i mitten finner man så, kanske något överraskande mitt i denna fromma svit av kristna bilder, de klassiska symbolerna för solen och månen, som kan härledas direkt tillbaka till det hedniska Grekland! Solen är en man och sitter i en vagn som dras av hästar över himlavalvet (så framställdes solguden Apollon), månen är en kvinna vars vagn dras av oxar (mångudinnan var Selene). Solen har en strålkrona på huvudet, medan månen har ett månsegel.

STILEN är mycket plastisk, dvs. åskådlig, uttrycksfull och dramatisk. De tre konungarna har t.ex. inte de traditionellt fotsida dräkterna och kommer högtidligt skridande, utan de har knäkorta skört och marscherar med kraftiga steg. Figurernas ansikten är uttryckslösa, rörelser uttrycks mest med hjälp av armar och händer eller med kläderna (t.ex. Himmelfärden). Den *horror vacui*

(= "naturens avsky för tomrummet") som förekommer på flera av de danska gyllene altarna är här mer moderat. Alla distraherande detaljer är utelämnade till förmån för det viktiga.

ORNAMENTIKEN som inramar hela antemensalet och alla de tjugo små bilderna är fantasifull, rik och varierad. Men även här skiljer sig Mereth Lindgrens tolkning från de övriga författarnas. Hon påstår att man förutom romersk akantus också hittar nordiska drakslingor. De övriga hävdar bestämt att Broddetorpsaltaret – till skillnad från flera av de ovan nämnda samtida danska altarna – inte har någon nordisk djurornamentik alls. Djuren i rankverken är orientaliska (tigrar, papegojor etc.) och formvärlden saknar således alla nationella drag.

Hur det i verkligheten förhåller sig har givetvis sin betydelse för dateringen – varifrån och när influenserna hämtats. Men det är ju också möjligt att med utgångspunkt från just den detaljen dra felaktiga slutsatser, vilket Gunnar Ekholm påpekar. Frånvaron av nationella element i Broddetorpsaltaret kan tolkas som ett sent drag – man har lämnat det traditionella till förmån för nya, fräscha, utländska impulser – eller som ett tidigt drag: man har ännu inte hunnit anknyta den nya stilen till den gamla, nationella stilriktningen.

Om INFLUENSERNA tvistas det följaktligen också. Kortfattat kan sägas att Ekholm, som vill datera Broddetorpsaltaret till ca 1150, anser att det är influerat från Frankrike (möjligen via England). I Angoulême i Frankrike finns nämligen en tympanonrelief på katedralen (som stod färdig 1128) där figurerna uppvisar stor likhet med figurerna på Broddetorpsaltaret. Plastiken är densamma, figurerna har liv, stora huvuden, fötterna visas alltid i profil även när resten av kroppen ses framifrån, kläderna fladdrar likadant och i hela draperibehandlingen finns en tydlig likhet. De övriga, de som överhuvudtaget nämner något om influenser, vill i stället rikta blickarna mot Tyskland, Rhenlandet. Då måste altaret dock dateras senare, eftersom de ovan uppräknade karakteristiska dragen uppkom där först i slutet av 1100-talet.